Prace badawczo-konserwatorskie w pałacu Pod Krzysztofory w latach 1917–2005. Wybór

„Pałac »Pod Krzysztofory«, największy i najokazalszy dom starego Krakowa, jako zabytek przeszłości wyjątkowego dla narodu znaczenia, musi być utrzymanym w całości, a przy jego restauracji, której tylko wybitny talent fachowy może dokonać, powołane czynniki winny dołożyć wszelkich starań, by monumentalny charakter tego pomnika w niczem nie ucierpiał"[1]

Najstarszy widok pałacu, fragment obrazu Michała Stachowicza, Uroczysty pochód w Rynku krakowskim w dniu składania homagium ks. K. Auerspergowi 17 VIII 1796*, fot. T. Kalarus; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-569/III*

Cytat ten pochodzi z monografii *Pałac Krzysztofory*, napisanej przez dr. Franciszka Kleina w 1914 roku, w której oprócz opisania historii budynku autor bronił jego zachowania przed istniejącą groźbą wyburzenia[2]. Szczęśliwie, pałac został utrzymany i od tamtego czasu, pomimo wielu trudnych wydarzeń, jest remontowany, a i fachowość przy wykonywaniu prac wydaje się być trwałą wartością.

Przypomnijmy pokrótce historię pałacu Pod Krzysztofory, który powstał w XVII wieku w wyniku połączenia i przekształcenia dwóch kamienic. W latach 1682–1684 kosztem Jana Wawrzyńca Wodzickiego został przebudowany na pałac według projektu Jakuba Solariego. W 1790 roku nowy właściciel, Jacek Kluszewski, scalił gmach z Pałacem Spiskim, wtedy też usunięto z fasady figurę św. Krzysztofa[3]. Po 1796 roku budynek odnowiono, przebudowano i adaptowano na dom czynszowy. Powstało trzecie piętro, a narożniki fasady ujęto pilastrami. Budynek, podobnie

[1] Klein F.: *Pałac „Pod Krzysztofory" w Krakowie*. Kraków 1914; idem: *Stary Kraków*. „Rocznik Krakowski" 1916, t. 17, s. 120.

[2] Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej cyt. ANKr), zespół TMK, t. 73, Akta Komitetu dla Ratowania Krzysztoforów w 1914 r.; Klein F.: *„Krzysztofory"*. „Architekt" 1914, nr 3, s. 35–37.

[3] W trakcie badań architektonicznych stwierdzono, że usuniętą figurą nie była, jak wcześniej sądzono, średniowieczna rzeźba kamienna, ale nowożytna figura wykonana w stiuku. Zob. Zań-Ograbek G.: *Pałac pod Krzysztofory – wokół kultu św. Krzysztofa w Krakowie* w tym zeszycie, s. 37–46; Sternschuss A.: Godła domów krakowskich. „Rocznik Krakowski" 1899, t. 2, s. 175–199. Autor podaje, że w 1792 r. figurę zdjęto ze szczytu domu. Grabowski A.: *Starożytnicze wiadomości o Krakowie*. Kraków 1852, s. 63. O pracach prowadzonych przez Kluszewskiego pisze Kazimierz Girtler, zob. Girtler K.: *Opowiadania*. T. 1. *Pamiętniki z lat 1803–1831*. Kraków 1971, s. 167–169. Przedmowa i wybór tekstu Z. Jabłoński; oprac. tekstu i przypisy Z. Jabłoński i J. Staszel; *Stanisława Kaweckiego Opis miasta Krakowa w obrębie okopów w r. 1836.* Wyd. A. Chmiel. Biblioteka Krakowska, nr 65. Kraków 1927, s. 24, 25.

Zachodnia pierzeja Rynku Głównego, ok. 1865–1870, fot. I. Krieger; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-Fs 392/IX/40

jak wcześniej, został nakryty dachem czterospadowym. Od tego czasu w pałacu wiele pomieszczeń wynajmowano na cele handlowe i biurowe. W 1846 roku został przejęty przez władze austriackie, a w budynku znajdowały się koszary wojskowe. W drugiej połowie XIX wieku był własnością kupca Jana Waltera, a od około 1880 roku Bolesława Waltera. W latach 1856–1861 w pałacu mieściła się redakcja i drukarnia „ Czasu", pod koniec XIX wieku sklep delikatesowy i restauracja założona przez Antoniego Hawełkę oraz skład fortepianów Zdzisława Gabrielskiego. Po połowie XIX wieku zamurowano kolumny krużganka, w 1878 roku zmieniono dach na obecny, pokrycie gontem zastąpiono blachą[4]. Budynek zachował do dziś czytelne elementy kolejnych przemian architektonicznych i stylowych, jakim podlegała w ciągu dziejów, nie zachował się bogaty wystrój pałacu: meble, obrazy, polichromia, kobierce, stylowa stolarka.

W 1911 roku pałac zakupiła Krakowska Spółka Budowlana i Przemysłowa, kierowana przez Gustawa Gersona Bazesa z zamiarem wyburzenia i postawienia nowoczesnego kompleksu handlowo-hotelowego[5]. Wkrótce potem Towarzystwo Ochrony piękności Krakowa ogłosiło w pismach z odezwą skierowaną do właścicieli Krzysztoforów o odstąpienie od zamiaru zburzenia budynku[6].

Ówczesny konserwator zabytków, Tadeusz Szydłowski, podjął starania, aby galicyjski bank krajowy zakupił pałac na swoją siedzibę, jednak ze względu na trudności finansowe pomysł ten nie doszedł do skutku. Wybuch wojny spowodował, że jak donosił „Józefa Czecha Kalendarz Krakowski na rok 1915, „W dniu 20 sierpnia Spółka budowlana »Krzysztofory« złożyła w Naczelnym Komitecie Narodowym oświadczenie, iż cały olbrzymi gmach pałacu krzysztoforskiego oddaje na kwatery dla legionistów polskich. Naczelny Komitet Narodowy przyjął z wdzięcznością ten piękny akt ofiary"[7].

Dzięki akcji krakowskich towarzystw kulturalnych[8], na których czele stanęło Towarzystwo Opieki nad Polskimi

[4] Komorowski W., Sudacka A.: *Rynek Główny w Krakowie*. Red. nauk. O. Czerner. Wrocław 2008, s. 323; blacha prawdopodobnie została, jak wiele innych w Krakowie, zarekwirowana przez władze wojskowe na cele wojenne. Pisze o tym Tadeusz Szydłowski, zob. Szydłowski T.: *Kronika. Opieka nad zabytkami miasta Krakowa (Z działalności Urzędu Konserwatorskiego)*. „Rocznik Krakowski" 1926, t. 20, s. 190, 191.

[5] Walkę o zachowanie budynku opisują m.in.: Franciszek Klein w: *Jak Jerzy Mycielski uratował Krzysztofory*", „Czas" 1929, nr 295, z 23 grudnia, s. 14, 15; Franciszek Ziejka w: *Ocalić dla potomnych narodowe pamiątki… O społecznym ruchu odnowy zabytków w Krakowie w XIX wieku*. „Nauka" 2008, t. 2, s. 42, 43 oraz Celina Bąk-Koczarska w: *Mieszkańcy pałacu „pod Krzysztofory". Właściciele i lokatorzy od XIV do XX wieku*. Kraków 1999, s. 208, 209.

[6] *Kronika konserwatorska*. „Architekt" 1914, nr 4, s. 65, 66.

[7] „Kalendarz Krakowski Józefa Czecha na rok 1915" 1915, R. 84, s. 38.

[8] Ziejka F.: *Ocalić dla potomnych*…, s. 42, 43.

Kominek w sali pierwszego piętra z początku XIX w., ok. 1900, fot. I. Krieger; w zbiorach archiwum WUOZ w Krakowie

Widok pałacu Pod Krzysztofory przed restauracją, fot. A. Pawlikowski; w zbiorach archiwum WUOZ w Krakowie

Zabytkami Sztuki i Kultury, pod koniec 1916 roku pałac został zakupiony przez rząd austriacki z przeznaczeniem na pomieszczenia biurowe Namiestnictwa centrali dla odbudowy Galicji. Swój udział w remoncie miał też Urząd Konserwatorski, który przeznaczył na ten cel kwotę 500 koron[9].

W latach 1917–1918 przystąpiono do restauracji pałacu i adaptacji na biura według projektu architekta Wacława Krzyżanowskiego (1881–1954)[10], prowadzonych pod nadzorem Urzędu Konserwatorskiego. Zachowały się niesygnowane plany każdej z kondygnacji[11]. W pełni uwzględniono zabytkowy charakter obiektu, przywracając pierwotny wygląd krużgankowego dziedzińca. Odrestaurowano elewacje zewnętrzne, „usuwając także wszelkie niewłaściwe naleciałości"[12], zmniejszono wielkość okien trzeciego piętra, dodając im kamienne obramienia.

W pokojach pierwszego i trzeciego piętra trafiono na ślady polichromii datowanej na XVIII wiek, odsłonięto je i odrestaurowano. Praca polegała na „odsłonięciu i odczyszczeniu oraz uzupełnieniu tynków, uzupełnieniu braków w rysunku i barwach oraz zharmonizowaniu całości. W wielkiej sali na pierwszym piętrze oraz małej salce odczyszczono z wapna i farb stiukowe rzeźby Fontany i umiejętnie pomalowano w odpowiednim kolorze. Przywrócono dawny kształt znajdującemu się tam kominkowi"[13].

Prace konserwatorskie wykonał z wielką starannością prof. Wiesław Zarzycki (1885–1949), konserwator i malarz[14].

Kolejny remont wykonano w 1923 roku, uporządkowano wtedy przyziemie elewacji od strony ulicy Szczepańskiej. Wprowadzono i uzupełniono jednolitą kamieniarkę

Franciszek Turek, Dziedziniec pałacu Pod Krzysztofory*, 1913, rysunek, piórko, fot. T. Kalarus; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-2958/III*

okienną, wzorując się na zachowanych barokowych, uszatych obramieniach. Takie okno wprowadzono między innymi w miejsce wczesnobarokowego portalu z nadświetlem, który znajdował się w skrajnej osi zachodniej, a który z polecenia władz miejskich miał zostać przeniesiony do lapidarium przy muzeum hr. Hutten-Czapskich. Według Barbary Kleszczyńskiej i Bogusława Krasnowolskiego, „(…) był to niewątpliwie portal główny do dawnej, samodzielnej kamienicy zwanej Chmielowską, włączonej do pałacu Krzysztofory w czasie

[9] Szydłowski T.: *Kronika. Opieka nad zabytkami*…, s. 189, 190.

[10] *Polski słownik biograficzny*: Krzyżanowski Wacław. Hasło oprac. J. Lepiarczyk. T. 15, z. 3. Red. nacz. E. Rostworowski. Wrocław 1970, s. 621–623.

[11] Zdjęcie pałacu Pod Krzysztofory w Krakowie, według stanu z czerwca 1917 r. (oznaczone odbitą liczbą 47), ANKr, plany, ABM, Dz. I, dom nr 35, za: Bąk-Koczarska C.: *Mieszkańcy pałacu*…, s. 214.

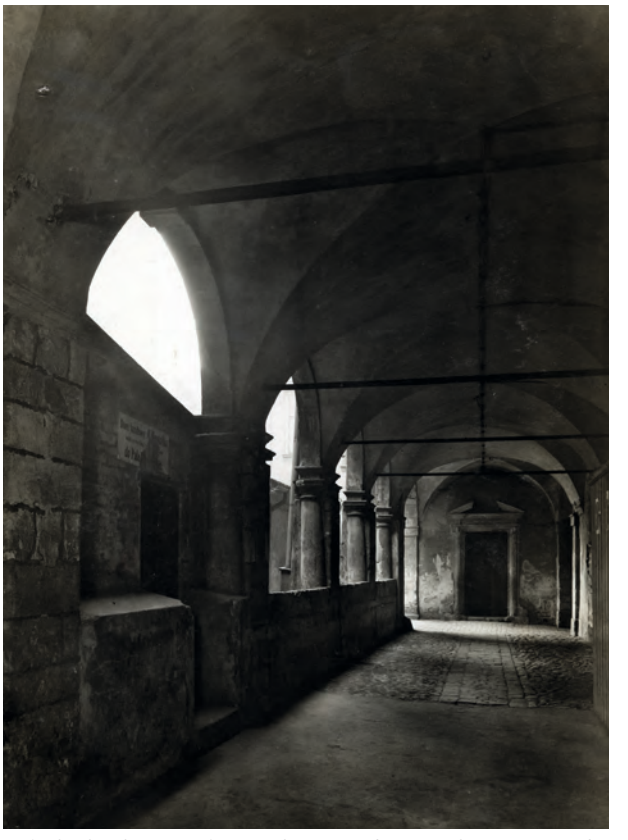
[12] Szydłowski T.: *Kronika. Opieka nad zabytkami*…, s. 189, 190.

[13] *Ibidem*, s. 189, 190; Bąk-Koczarska C.: *Mieszkańcy pałacu*…, s. 215.

[14] Szydłowski T.: *Kronika. Opieka nad zabytkami*…, s. 189, 190. Wiesław Zarzycki – dyrektor Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, członek Warsztatów Krakowskich. Brał czynny udział w życiu artystycznym i kulturalnym Krakowa, będąc członkiem Okręgowej Komisji Konserwatorskiej Województwa Krakowskiego, członkiem rady artystycznej w Krakowie (od 1928), członkiem komisji muzealnej Zarządu Miejskiego. Po II wojnie światowej, od 1947 r., był współorganizatorem Studium Konserwacji Zabytków przy Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Krakowie. O prof. Zarzyckim w: *Katalog TPSP w Krakowie, Salon 1938*, w zbiorach archiwum TPSP w Krakowie; *Warsztaty Krakowskie*. Red. M. Dziedzic. Kraków 2009, s. 66, 68, 73.

Widok dziedzińca pałacu Pod Krzysztofory przed restauracją, fot. A. Pawlikowski; w zbiorach archiwum WUOZ w Krakowie

Arkady dziedzińca Pałacu Pod Krzysztofory przed restauracją, fot. A. Pawlikowski; w zbiorach archiwum WUOZ w Krakowie

Arkady dziedzińca Pałacu Pod Krzysztofory przed restauracją, fot. A. Pawlikowski; w zbiorach archiwum WUOZ w Krakowie

przebudowy w latach 1682–1684"[15]. Podczas tych prac prowadzonych w 1923 roku zakonserwowano również portal w sieni, kolumnadę i łuk bramy wjazdowej w dziedzińcu[16] oraz zlikwidowano obmurowania kolumn dziedzińca i zdemontowano wysoki parapet. Łuki arkad zostały wymienione na nowe[17]. W tym samym roku powstał projekt przebudowy dawnych magazynów w Krzysztoforach przy ulicy Jagiellońskiej 4, który zakładał nadbudowę piętra nad istniejącym budynkiem parterowym, wprowadzenie podziałów wewnętrznych oraz wzniesienie fasady o formach modernistycznych[18].

W roku 1928 wykonano remont fasady polegający na przebudowie przyziemia pałacu od strony Rynku Głównego. Autorami projektu byli architekci Stanisław Filipkiewicz i Juliusz Kolarzowski. W nawiązaniu do stanu budynku z początku XIX wieku usunięto witryny sklepowe, wprowadzono skromne obramienia kamienne (taki stan trwa do dzisiaj)[19].

W latach 1929–1930 nadbudowano trzecie piętro nad skrzydłem bocznym od ulicy Szczepańskiej, według wspomnianego wyżej projektu z 1923 roku. Jak pisał w październiku 1929 roku Franciszek Klein: „W ulicy Szczepańskiej ustawione rusztowania przy Pałacu Pod Krzysztofory wskazują, że i tam coś robią. Przerabiają strychy na trzecie pię-

[15] Kleszczyńska B., Krasnowolski B.: „Pałac »pod Krzysztofory«. Dokumentacja historyczna". Kraków 1978, PP PKZ w Krakowie, mps w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie (dalej cyt. arch. WUOZ).

[16] Kowarsky B.: „Konserwacja portalu, kolumnady i łuku bramy wjazdowej w dziedzińcu Pałacu »Pod Krzysztofory«, Rynek Główny 35 w Krakowie. Dokumentacja powykonawcza". Kraków 1988, mps w arch. WUOZ.

[17] Ibidem, *passim.*

[18] Kleszczyńska B., Krasnowolski B.: „Pałac »pod Krzysztofory«. Dokumentacja…", *passim.*

[19] Ibidem, *passim*.

tro, przyczem jednak zmiana zajdzie jedynie w powiększeniu okien strychowych do zwykłych rozmiarów innych na tem piętrze. Zresztą wysokość gmachu pozostanie ta sama. Nad tymi robotnikami czuwa troskliwie architekt Czaplicki z dyrekcji robót publicznych i można się spodziewać, że ten wspaniały historyczny dom starego Krakowa, nie ucierpi w niczem na przeróbce"[20].

Wzniesiono także ściankę kolankową od strony dziedzińca, zmieniono kształt dachu, zastąpiono dawne mezzanino obecnym trzecim piętrem.

W roku 1930 na parterze powstała cukiernia Europejska, założona przez cukiernika Kazimierza Danka w dawnym Salonie Lamp i Porcelany Gustawa Gersona Bazesa. Posiadała efektowny wystrój z lustrami i ozdobami z polerowanego mosiądzu z wnętrzem w stylu art déco, stylizowanym na kawiarnie wiedeńskie. 15 maja 1932 roku, w uznaniu walorów historycznych i architektonicznych, pałac został wpisany do rejestru zabytków pod numerem nr A-42[21].

Do wybuchu II wojny światowej budynek był siedzibą Starostwa Grodzkiego, które do pałacu przeniosło swą siedzibę z ulicy Zacisze. Znalazła tu miejsce także Prokuratoria Generalna. W roku 1936 prawdopodobnie wykonano restaurację fasady[22]. W okresie okupacji całą posesję zajmowali Niemcy i nadali jej nowy adres – już nie Rynek Główny, lecz Adolf Hitler Platz 35. W pałacu znajdowały się niemieckie biura, sklepy, funkcjonowała kawiarnia w miejscu Europejskiej"[23].

W 1942 roku przebudowano i adaptowano pawilon sklepowy na narożniku ulic Szczepańskiej i Jagiellońskiej. W wyniku przeprowadzonych prac zabudowane zostało wewnętrzne podwórko pomiędzy pawilonem a pałacem Pod Krzysztofory. Projekt przewidywał także przebicie komunikacyjne ze skrajną osią zachodnią pałacu[24].

Po 1945 roku pałac stał się własnością skarbu państwa, znajdowały się w nim lokale mieszkalne oraz pomieszczenia biurowe różnych instytucji, m.in. Centrali Rybnej, Rejonu Dróg Wodnych, Ośrodek Szkoleniowy PWRN Kraków. Postępowało zaniedbanie obiektu.

W 1955 roku w wyniku interwencji władz konserwatorskich w sprawie awaryjnego stanu konstrukcyjnego wykonane zostały prace zabezpieczające, obejmujące m.in. podstemplowanie pękającego sklepienia w piwnicy od strony ulicy Szczepańskiej[25]. Przyczyną była obsuwająca się kanalizacja blokowa oraz niewłaściwe użytkowanie parteru na magazyny i chłodnie centrali rybnych.

W latach 1957–1958 przeprowadzono generalny remont piwnic pod bocznym skrzydłem pałacu, z przeznaczeniem na lokal Stowarzyszenia Artystycznego Grupa Krakowska. Na podstawie ekspertyzy statycznej zamulono nieczynne ciągi kanałowe, podbito fundamenty, naprawiono spękane mury i sklepienia w piwnicach. Wykonano nowe zejście do piwnic, założono nowy pion sanitarny, usunięto wtórne ściany, wybrano nową komorę pod loggią, obniżono poziom piwnic, odczyszczono wątki ścian i sklepień, przeniesiono portal oraz osadzono nowy pomiędzy komorami[26]. Otwarto kawiarnię Krzysztofory, przy której działała galeria związana z Grupą Krakowską.

Sztukaterie w tzw. kaplicy pałacu Pod Krzysztofory, fot. A. Pawlikowski; w zbiorach archiwum WUOZ w Krakowie

Polichromia i sztukaterie w tzw. kaplicy, skrzydło zachodnie pałacu, autor fot. nieznany; w zbiorach archiwum WUOZ w Krakowie

[20] Klein F.: *Jak się stary Kraków odnawia, cz. II*. „Czas" 1929, nr 226, z 3 października, s. 4.

[21] *Encyklopedia Krakowa*: Kawiarnia „Europejska". Red. prowadzący A.H. Stachowski. Warszawa–Kraków 2000, s. 397.

[22] Notatka w arch. WKZ, brak bliższych danych na temat prac.

[23] Bąk-Koczarska C.: Mieszkańcy pałacu…, s. 219.

[24] *Loc. cit.*

[25] Ludwikowski L.: *Prace konserwatorskie w M. Krakowie. Kronika za rok 1958*. „Biuletyn Krakowski" 1959, t. 1, s. 14.

[26] Kleszczyńska B., Krasnowolski B.: „Dokumentacja historyczna pałacu »Pod Krzysztofory«". Kraków 1978, mps, w archiwum Muzeum Historycznego Miasta Krakowa (dalej cyt. arch. MHK).

Elewacje pałacu Pod Krzysztofory, 1929, fot. S. Kolowca; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-3218/N

Przewidywano także kontynuację prac w budynku, który, jak pisał Leszek Ludwikowski, miejski konserwator zabytków: „ma zostać po remoncie oddany Muzeum Historycznemu Miasta Krakowa”[27].

Przystąpiono do odnowienia elewacji dziedzińca polegającej na naprawie tynków, położeniu pobiały, malowaniu w kolorze ciepłym gołąbkowym[28]. Odczyszczone zostały kamienne obramienia okien, a stolarkę pomalowano w kolorze kości słoniowej[29]. Zakonserwowano bramę klepkową w portalu od strony ulicy Szczepańskiej oraz bramę w portalu głównym od strony Rynku Głównego, którą komisja konserwatorska zaleciła pomalować farbą olejną w kolorze czarnym[30].

Zapewne w tym samym roku odnowiono elewację frontową pałacu w ramach akcji odnowienia elewacji wszystkich kamienic Rynku Głównego, prowadzonej pod patronatem Społecznego Funduszu Odnowy Zabytków. W toku prac naprawiono także dachy, rynny i rury spustowe, zabezpieczono mury, fasady pokryto nowymi tynkami, nadając im gamę kolorystyczną według projektów opracowanych przez Pracownie Konserwacji Zabytków pod kierownictwem dr. inż. arch. Józefa Jamroza[31].

Pomimo już przeprowadzonych prac budynek w dalszym ciągu ulegał postępującemu zniszczeniu, którego przyczyną było niewłaściwe użytkowanie. Stan pałacu na tyle był zły, że dr Jan Garlicki, wiceprzewodniczący Rady Narodowej Miasta Krakowa, pisał w 1959 roku: „W najbliższych planach miasta musi się znaleźć remont kapitalny Pałacu Krzysztofory, którego stan obecny – zgodnie z orzeczeniem fachowców – zagraża bezpieczeństwu jego lokatorów”[32].

W roku 1960 uchwałą Rady Narodowej Miasta Krakowa Pałac Krzysztofory został przekazany, choć nie w całości, Muzeum Historycznemu Miasta Krakowa. Również tego roku przystąpiono do wykonania inwentaryzacji oraz rozpoznania stanu technicznego pałacu. Powstał także projekt kolorystyki i renowacji elewacji[33]. Rok później Muzeum zajęło pomieszczenia drugiego i trzeciego piętra, przeznaczając je na pracownie naukowe i pomieszczenia administracyjne[34]. W latach 1966–1967 Muzeum Historyczne Miasta Krakowa przejęło w całości trzecie piętro oraz cztery

[27] Ludwikowski L.: *Prace konserwatorskie*…, s. 14.

[28] Prace projektowe do tych prac przygotował zespół inżynierów ze Spółdzielni Pracy w Krakowie.

[29] Notatka służbowa w sprawie dalszych faz remontu zabytkowego budynku przy Rynku Gł. 35, mps w archiwum WUOZ.

[30] Kowarsky B.: „Dokumentacja powykonawcza dotycząca konserwacji portalu głównego Pałacu »Pod Krzysztofory«”. Kraków 1988, mps w arch. WKZ.

[31] Ludwikowski L.: *Prace konserwatorskie*…, s. 15.

[32] Garlicki J.: *Ochrona Zabytków w Krakowie*. „Biuletyn Krakowski” 1959, t. 1, s. 10.

[33] Pismo z Administracji Budynków Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie do Wydziału Kultury i Sztuki w sprawie przekazania projektu kolorystyki wraz z opisami technicznymi, z 4 czerwca 1964 r., w arch. WUOZ, Projekt wykonany przez Pracownie Konserwacji Zabytków w Krakowie.

[34] Arch. WUOZ, pismo z lipca 1965 r.

Wnętrze Krzysztoforów, sień na drugim piętrze, 1929, autor fot. nieznany; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-Fs 17529/IX

Klatka schodowa w skrzydle zachodnim pałacu, fot. Bracia Karaś, Kraków; w zbiorach archiwum WUOZ w Krakowie

pomieszczenia na drugim piętrze, lokując tam pracownie naukowe i biura dyrekcji.

Pracownie Konserwacji Zabytków pod kierunkiem prof. Mariana Słoneckiego wykonały badania tynków w trzech salach na trzecim piętrze[35], nie stwierdzając występowania pierwotnej polichromii[36]. W roku następnym Muzeum zajęło pomieszczenia na parterze. adaptując je na sale wystawowe i magazyny.

W 1966 roku powstał projekt wstępny, konserwatorski i adaptacyjny pałacu Pod Krzysztofory, opracowany przez Pracownie Konserwacji Zabytków w Krakowie[37].

W 1969 roku prowadzono prace zabezpieczające w piwnicach, budowlane i instalacyjne w części użytkowanej przez Grupę Krakowską, w tym instalację centralnego ogrzewania, ale także kratę ozdobną[38].

W 1973 roku Muzeum Historyczne Miasta Krakowa przejęło w administrację budynek, w którego posiadaniu rok wcześniej było tylko drugie i trzecie piętro oraz pięć sal na parterze od ulicy Szczepańskiej. Przekazanie tych pomieszczeń na cele Muzeum umożliwiło w pełni kontynuację prac remontowo-konserwatorskich. Towarzyszyły im prace badawcze oraz historyczne, ich wynikiem była Dokumentacja historyczna pałacu Pod Krzysztofory opracowana przez Barbarę Kleszczyńską i Bogusława Krasnowolskiego[39].

W latach 1973–1975 trwały prace związane ze wstępną adaptacją wnętrz pierwszego piętra pałacu i głównej klatki schodowej, według projektów Andrzeja Pawłowskiego i Wacława Długosza oraz projektu instalacji elektrycznej inż. Romana Aslera. Przekształcono amfiladowy układ wnętrz pałacu, przesuwając w kierunku południowym prawie wszystkie przejścia pomiędzy pomieszczeniami skrzydła bocznego, przekomponowano pierwotną komunikację sieni z pomieszczeniami sąsiednimi, przełożono podłogi, usunięto stare piece i wykonano nowe[40], wymieniono stolarkę okienną i drzwiową, pomalowano ściany wewnątrz pomieszczeń, zamurowano części otworów drzwiowych, przełożono drewnianą kostkę w sieni na parterze, wymieniono tynki i stopnie w klatce schodowej.

W 1973 roku przeprowadzono prace konserwatorskie w sali Fontany i pomieszczeniu dawnej tzw. kaplicy ze stiukami Baltazara Fontany na pierwszym piętrze w skrzydle zachodnim od ulicy Szczepańskiej[41]. W sali Fontany stwierdzono, że dekoracja stiukowa sufitu była kilkakrotnie odna-

[35] Notatka z sierpnia 1960 r., mps w arch. WKZ, brak bliższych danych na temat ewentualnych prac.

[36] Słonecki M.: „Sprawozdanie z przeprowadzonych badań tynków w kamienicy Rynek Główny 35". Kraków 1960, mps w arch. WUOZ oraz w archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa, Kraków, ul. św. Tomasza 7 (dalej cyt. NID), nr inw. PKZ A-503.

[37] Arch. WUOZ.

[38] Ibidem.

[39] Kleszczyńska B., Krasnowolski B.: „Dokumentacja historyczna…, *passim*.

[40] Nowe piece powstały według zachowanych wzorów kafli znajdujących się w zbiorach MHK, nr inw. MHK-132/II.

[41] Świątek H.: *Strącenie Faetona (pamflet polityczny Anny Marii Wodzickiej na Augusta II)*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 1984, z. 11, s. 7–13.

Dziedziniec po restauracji 1916–1917, autor fot. nieznany; w zbiorach archiwum WUOZ w Krakowie

wiana. „Stiuki miały powierzchnię w tonacji jasnobrązowej, cieniowanej podkreślającej formę płaskorzeźby. Na powierzchniach głęboko i płaskorzeźbionych znaleziono fragmenty złoceń"[42]. Zabezpieczono stiuki i płaszczyzny sufitowe wraz z fasetą oraz uporządkowano powierzchnię, wydobywając partie autentyczne, scalając kolorystycznie na podstawie zachowanych fragmentów powierzchni z XVII wieku oraz zabezpieczając technicznie stiuki według odrębnego projektu. Wykonawcą prac konserwatorskich był zespół pod kierunkiem Jacka Radołowicza w składzie: Zofia Peszet, Jadwiga Rachwał, Anna Hlebowicz, Mieczysław Woźniak[43]. Równocześnie prowadzono prace w pomieszczeniu dawnej tzw. kaplicy, znajdującej się w skrzydle zachodnim od strony ulicy Szczepańskiej, poddano konserwacji i częściowej rekonstrukcji barokową polichromię datowaną na przełom XVII i XVIII wieku znajdującą się na sklepieniu, ścianach tarczowych, ścianie nad kominkiem i otworami wejściowymi, w glifie okiennym i glifach otworów wejściowych oraz sztukaterię wykonaną w tym samym czasie przez Baltazara Fontanę[44]. Została wzmocniona przyczepność stiuków do podłoża, uzupełniono ubytki i zrekonstruowano brakujące fragmenty, wykonano punktowanie i scalenie kolorystyczne. Zakonserwowano także XVIII wieczny kominek (oczyszczenie, uzupełnienie ubytków, scalenie kolorystyczne). Prace wykonali konserwatorzy: Henryk Gujda i Adolf Stawarz[45].

W 1976 roku wymieniono pokrycie dachu pałacu, schody od drugiego do trzeciego piętra pałacu oraz rozpoczęto gruntowny remont budynku przy ulicy Jagiellońskiej[46]. W 1977 roku ekspertyza konstrukcyjna pałacu, wykonana przez inżynierów Romana Stopę i Ryszarda Łąckiego z Pracowni Konserwacji Zabytków w Krakowie, wykazała, że stan konstrukcyjny budynku Krzysztoforów jest dobry[47].

W 1977 roku przystąpiono do konserwacji XVIII wiecznego plafonu w sali narożnej pałacu, sąsiadującej z salą Fontany. Na podstawie badań stratygraficznych ustalono, że faseta malowana była kilkakrotnie, jednolicie, w różnych odcieniach ugru. Płycina obiegająca plafon posiada dwie warstwy polichromii z XIX i XX wieku oraz jedną warstwę monochromatyczną, plafon posiada jedna warstwę monochromatyczną oraz fragmenty kompozycji trudnej do odczytania, złocenia obecne były na stiukach niemal we wszystkich partiach z wyjątkiem całego gzymsu, odkryto także fragmenty fryzu w kilku miejscach na ścianie północnej. Stratygraficznie fryz ten znajdował się w płaszczyźnie odsłoniętej na fasecie sztablatury. Wyzłocono rozetę, liście na ramie oraz wąski wałek[48]. Prace prowadził zespół konserwatorów pod kierunkiem Kazimiery Wajdy: Zofia Peszet, Lidia Pandopulos, Kazimierz Wajda, Adolf Stawarz, Henryk Gujda[49].

Po zakończeniu prac w 1979 roku Muzeum Historyczne otworzyło stałą ekspozycję muzealną *Z dziejów i kultury Krakowa*.

W 1979 roku zakończono prace związane z rekonstrukcją budynku dawnej wozowni, który przeznaczony został na stację trafo oraz podjęto prace remontowe w budynku przy ulicy Jagiellońskiej 4[50], prowadzone na podstawie projektu do remontu i adaptacji na cele muzealne budynku[51].

W 1980 roku w części piwnic w przyrynkowej partii zabudowy wykonano badania architektoniczne niezbędne do projektu remontu i adaptacji komór piwnicznych na cele

[42] Radołowicz J.: „Program prac konserwatorskich dla Sali Dużej i Sali Małej w Pałacu »Krzysztofory«". Kraków 1973, mps w arch. WUOZ.

[43] Ibidem, s. 1–14.

[44] Zientara M.: *Buduar czy kaplica?*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 1986, z. 13, s. 65–73.

[45] Radołowicz J.: „Program prac konserwatorskich…", s. 1–14 (tam wzmianka o tej konserwacji); Majewski M.: „Program prac konserwatorskich, kaplica ze stiukami B. Fontany, marmurowa posadzka, aut. kons. Mieczysław Majewski". Kraków 1998, mps w arch. WUOZ.

[46] Notatka w arch. WKZ.

[47] Arch. WUOZ.

[48] Wajda K.: „Dokumentacja konserwatorska z prac przeprowadzonych na plafonie Salonu Wodzickich Pałacu Pod Krzysztofory". Kraków 1977, mps w arch. MHK. Inwestorem prac było Muzeum Historyczne Miasta Krakowa.

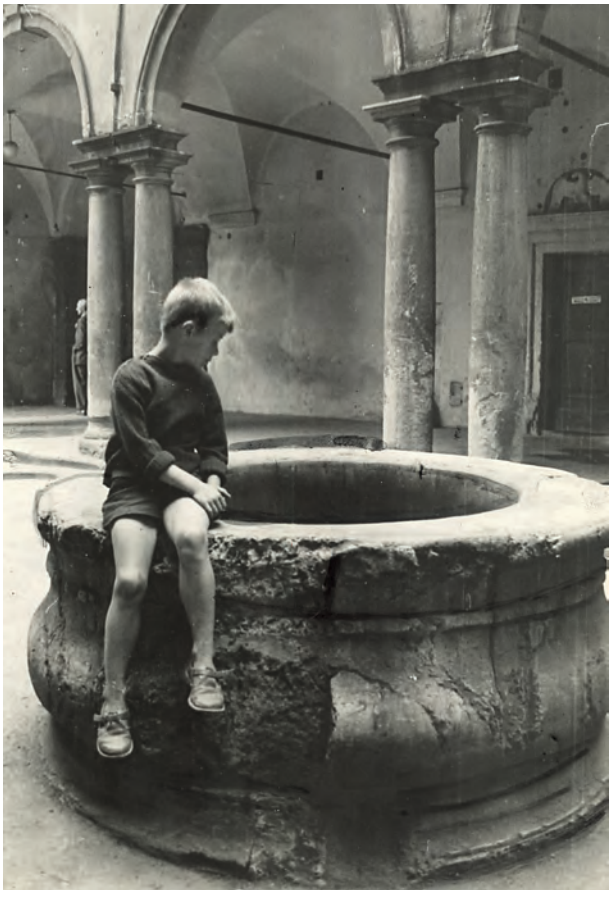
[49] Ibidem, s. 3–7.

[50] Passowicz W.: *Kronika działalności Muzeum Historycznego Miasta Krakowa za rok 1979*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 1980, z. 7, s. 104.

[51] Idem: *Kronika działalności Muzeum Historycznego Miasta Krakowa za rok 1978*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 1980, z. 6, s. 118.

Portal w podcieniu pałacu po restauracji 1916–1917, fot. T. Chrzanowski, lata 50. XX w; w zbiorach archiwum WUOZ w Krakowie

Fontanna na dziedzińcu Krzysztoforów, autor fot. nieznany; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-Fs 18577/IX

ekspozycyjne[52]. Wykazano średniowieczne datowanie traktu frontowego oraz wtórną dobudowę zarówno traktu przedproży, jak i komór od strony zachodniej. Badania prowadzili architekci Waldemar Niewalda i Aleksander Filipowicz.

Powstał także program badań konserwatorskich autorstwa architekta Marka Łukacza, który przewidywał badania archeologiczne mające rozpoznać historyczne poziomy użytkowe w piwnicach i na dziedzińcu wraz z rozpoznaniem nawierzchni, co pozwoliłoby na ustalenie przebiegu uliczki wewnątrzblokowej w północnej części bloku nr 19, następnie badania na obecność polichromii we wszystkich pomieszczeniach parteru, pierwszego i drugiego piętra, poszerzenie badań archeologicznych w piwnicach, wykonanie badań sondażowych elewacji w celu stwierdzenia pierwotnych tynków i ich kolorystyki. Równocześnie Marek Łukacz zaproponował wyłączenie z badań trzeciego piętra (od ulicy Szczepańskiej), które powstało w latach dwudziestych XX wieku[53].

W 1982 roku zakończono modernizację systemu grzewczego, wprowadzając ogrzewanie akumulacyjno-elektryczne[54].

W 1988 roku wykonano remont powały strychowej, konserwację pokrycia dachowego, wymianę rynien i blacharki. Odświeżono elewacje (malowanie) najprawdopodobniej z powtórzeniem istniejącej kolorystyki[55]. Poddano konserwacji pochodzący z XVII wieku portal główny i łuk bramy wjazdowej w dziedzińcu pałacu. Konserwator Barbara Kowarsky[56] stwierdziła występowanie kilku warstw chronologicznych (z XVII wieku, z końca wieku XIX i z roku 1928 lub 1958). Portal główny oczyszczono, usunięto cementowe uzupełnienia i spoiny pochodzące prawdopodobnie z wcześniejszej konserwacji. W przyczółku stwierdzono ślady na kamieniu świadczące o obecności elementu później wymontowanego. Autorka konserwacji stwierdziła, że mógł to być kartusz, powołując się na gwasz Michała Stachowicza z 1796 roku – *Uroczysty pochód na Rynku Krakowskim w dniu homagium Ks. K. Auersberga, 17 VIII 1796 roku* (nr inw. MHK-569/III)[57].

[52] Niewalda W., Filipowicz A.: „Badania architektoniczne sondażowe piwnic »Pałacu Krzysztofory«". Kraków 1989, PP PKZ Kraków, mps w archiwum NID w Krakowie.

[53] Łukacz M.: „Program prac konserwatorskich budynku przy Rynku Głównym 35 w Krakowie". Kraków 1980, mps w Arch. WUOZ.

[54] Passowicz W.: *Kronika działalności Muzeum Historycznego Miasta Krakowa za rok 1982*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 1983, z. 10, s. 141.

[55] Idem: *Kronika działalności Muzeum Historycznego Miasta Krakowa za rok 1988*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 1989, z. 16, s. 146. Prace od maja do listopada 1987 r., wykonywane były po nakazie Wydziału Ochrony Zabytków Urzędu Miasta Krakowa. Wykonawcami prac byli E. Makar, W. Górczak, informacje za: arch. WUOZ.

[56] Kowarsky B.: „Konserwacja portalu, kolumnady i łuku bramy…, s. 1–14; eadem: „Dokumentacja powykonawcza dotycząca konserwacji portalu głównego …, s. 5; Passowicz W.: *Kronika działalności Muzeum Historycznego Miasta Krakowa za rok 1988*…, s. 146.

[57] Na zdjęciach wykonanych w okresie międzywojennym widoczny jest kartusz lub herb Krakowa.

Fasada pałacu Pod Krzysztofory, ok. 1962, fot. D. Zawadzki; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-Fp 1787/IX

W 1995 roku wykonano remont i adaptację dla celów biurowych pomieszczeń parteru oficyny od strony ulicy Szczepańskiej (Cricoteka)[58].

W 1997 roku w salach na parterze prowadzono badania tynków oraz kolorystyki stolarki okiennej i drzwiowej, według programu Czesławy Zamorskiej-Orwicz[59], które wykazały obecność bardzo słabo zachowanych pierwotnych tynków oraz najstarszej polichromii z XVII wieku (w jednym z pomieszczeń o numerze 3). Stwierdzono również występowanie warstwy dekoracji malarskiej z przełomu XIX i XX wieku, wykonanej patronowo w technice olejnej (pomieszczenie nr 5) oraz kolor brązowy jako pierwotny na

Brama główna Krzysztoforów, ok. 1966, autor fot. nieznany; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-Fs 17539/IX

stolarce drzwi i kremowy na stolarce okiennej[60]. Kontynuacją prac na parterze była konserwacja elementów kamiennych w sieni pałacu (portale, obramienia okienne, kamienne ciosy przy portalu wejściowym fasady) prowadzona przez Aleksandrę Grochal i Katarzynę Magrysiewicz-Dobrzańską[61]. Odczyszczono powierzchnię kamienia, uzupełniono ubytki, pęknięcia nadproża portalu w ścianie południowej podklinowano i uzupełniono kitem. Zabezpieczono elementy metalowe i zrekonstruowano elementy drewniane (drzwi do schowka po prawej stronie wiatrołapu na styku ze ścianą południową oraz rekonstrukcję prawej kolumny, flankującej wejście do wiatrołapu).

Sprawdzono kolorystykę stolarki okien drugiego i trzeciego piętra od strony Rynku Głównego i ulicy Szczepańskiej, pochodzących z 1929 roku, ustalając kolor biały jako najstarszą warstwę od strony Rynku Głównego; w próbkach pobranych od strony ulicy Szczepańskiej i od strony dziedzińca pod warstwami bieli odnaleziono kolor ciemnobrązowy, na wewnętrznej stronie okien stwierdzono szereg przemalowań bielą, w najstarszej zachowanej warstwie bieli z domieszką ugru i błękitu[62]. Marek Łukacz, autor programu badań, proponował wprowadzenie stolarki okiennej do istniejącej we wcześniejszej fazie budowy, barokowej, w kolorze kości słoniowej jako zgodnej z duchem epoki baroku. W tym samym roku Muzeum we własnym zakresie wykonało remont pomieszczeń ekspozycyjnych na parterze, w sieni[63], oraz malowanie sal pierwszego piętra[64].

[58] „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Małopolskiego" 1996, nr 6, s. 202. Wykonawcą prac była firma Barok, a prace finansowało Muzeum Historyczne Miasta Krakowa.

[59] Zamorska-Orwicz G.: Dokumentacja konserwatorska, Sprawozdanie z przeprowadzonych badań na występowanie zabytkowych polichromii, tynków oraz kolorystyki stolarki okiennej i drzwiowej". Kraków 1997, mps w arch. WKZ.

[60] Łukacz M.: „Badania kolorystyki stolarki okiennej". Kraków 1997, mps w arch. WUOZ.

[61] Grochal A., Magrysiewicz- Dobrzańska K.: „Sprawozdanie z prac konserwatorskich przy elementach kamiennych sieni Pałacu »Pod Krzysztofory«". Kraków 1997, mps w arch. WKZ.

[62] Holewińska B.: „Badania laboratoryjne". Kraków 1997, mps w arch. WUOZ.

[63] „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Małopolskiego" 1998, nr 8, s. 198.

[64] Passowicz W.: *Kronika działalności Muzeum Historycznego Miasta Krakowa za lata 1997–1998*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2004, z. 22, s. 178.

W tym samym roku remontowano wnętrze kawiarni Europejskiej według projektu W. Przechery oraz wykonano odkrywki na ścianach i sklepieniu kawiarni autorstwa Krystyny Kapci[65].

W 1998 roku udostępniono po remoncie przebudowaną ekspozycję stałą *Z dziejów i kultury Krakowa*[66].

W 1998 roku w pomieszczeniu tzw. kaplicy w skrzydle zachodnim pałacu poddano konserwacji marmurową posadzkę z przełomu XVII i XVIII wieku[67],wykonaną z ciemnych i jasnych płyt z wapienia dębnickiego (tzw. marmuru) oraz wapienia skalistego. Przekształcona najprawdopodobniej na przełomie XVIII i XIX wieku, w związku ze zmianą funkcji pomieszczenia[68], została uzupełniona prawdopodobnie już w XX wieku płytami z marmuru kieleckiego. Usunięto zabrudzenia, uzupełniono ubytki i zaimpregnowano posadzkę, a prace wykonał konserwator Mieczysław Majewski.

W latach 1998–2000 wykonano rewaloryzację dziedzińca[69]. Zakres prac obejmował likwidację przyczyn i skutków zawilgocenia i zasolenia murów piwnicznych w obrysie dziedzińca. Usunięto betonową nawierzchnię i położono nową z płyt piaskowcowych (Radków), przełożono i uzupełniono bruk granitowy w sieni przejazdowej, wykonano prace renowacyjne w loggii arkadowej (sklepienia i ściany)[70]. W ramach tego opracowania znalazł się również „Kierunkowy program prac konserwatorskich obudowy fontanny", projekt iluminacji dziedzińca oraz konserwacja kamieniarki dziedzińca wewnętrznego[71]. Wykonano prace konserwatorskie w sieni wjazdowej od strony ulicy Szczepańskiej (cokół, ciosy kamienne z wapienia jurajskiego), arkad bramy wjazdowej od strony dziedzińca, krużganków kamiennych z piaskowca, obejmujących sześć arkad wspartych na parach kolumn w porządku toskańskim, posadzki pod arkadami, portalu z piaskowca na osi krużganków prowadzący na klatkę schodową w oficynie, uszatych obramień okien w parterze skrzydła zachodniego ,szkarp z kamiennych ciosów wapienia jurajskiego podpierających budynek skrzydła zachodniego. Prace wykonał zespół konserwatorski pod kierunkiem konserwatora Marka Wawrzkiewicza. Kamieniarkę oczyszczono, usunięto uzupełnienia i spoiny cementowe, uzupełniono ubytki kamienia wapiennego i piaskowca, większe wypełniono flekami. Wzmocniono powierzchnię kamienia preparatem krzemoorganicznym.

Poważniejszych zabiegów konserwatorskich wymagała XVII-wieczna fontanna z herbem rodu Wodzickich – Leliwa. Poprzedziłą ją inwentaryzacja stanu zachowania poszczególnych elementów z zaznaczeniem rodzaju i zasięgu zniszczeń (dokumentacja rysunkowa i fotograficzna), określono brakujące elementy do zrekonstruowania. Odczyszczono powierzchnię marmuru, ułożono zachowane elementy fontanny w jedną całość. Usunięto ubytki, polerowano powierzchnię, nasycono powierzchni preparatem wzmacniającym strukturę kamienia, duże ubytki uzupełniono flekami i taszlami z marmuru, a mniejsze masą sztucznego kamienia. Zrekonstruowano brakujące elementy z marmuru dębnickiego, misę dna fontanny wykonano z granitu szwedzkiego, przeprowadzono końcowy poler powierzchni kamienia. Wykonano fundament, podłączenie do instalacji wodno-ściekowej, ułożono opaskę z piaskowca Brenna, następnie zamontowano, wyspoinowano i zabezpieczono powierzch-

Remont sali w Krzysztoforach – sale na parterze pałacu, ok. 1966, fot. J. Korzeniowski; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-Fs 17536/IX

Piwnice pałacu Pod Krzysztofory, 1970, fot. H. Hermanowicz; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-2629/N

[65] Kapcia K.: „Wyniki badań odkrywkowych ścian i sklepień pomieszczeń na parterze Pałacu Krzysztofory przy Rynku Głównym 35". Kraków 1997, mps w arch. WUOZ.

[66] Passowicz W.: *Kronika działalności Muzeum Historycznego Miasta Krakowa za lata 1997–1998*…, s. 179.

[67] Majewski M.: „Program prac konserwatorskich…, s. 8.

[68] Zientara M.: *Buduar czy kaplica*? …, *passim*.

[69] Łukacz M.: [z zespołem W. Ciepiela, J. Pietroń, T. Francuz]: „Projekt techniczny zagospodarowania dziedzińca i podwórza". Kraków 1998, mps w arch. WUOZ; ze środków Narodowego Funduszu Odnowy Zabytków Krakowa.

[70] Zakład Remontowo-Budowlany Jacek i Ryszard Kasprzyk, 1998, informacje za: mps w arch. WUOZ.

[71] Wawrzkiewicz M.: „Program prac konserwatorskich. Konserwacja kamieniarki dziedzińca wewnętrznego Pałacu Krzysztofory". Kraków 1998, mps w arch. WUOZ; idem: „Dokumentacja konserwatorska. Konserwacja kamieniarki dziedzińca wewnętrznego, Pałac Pod Krzysztofory, Rynek Główny 35 w Krakowie". Kraków 1999, mps w arch. WUOZ.

Kafel z XVIII w. – wzór przy projektowaniu nowych w latach 70. XX w; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-132/II

nię marmuru oraz wnętrze fontanny przed wilgocią, zastosowano hydrofobizację. Prace wykonał konserwator Marek Wawrzkiewicz z zespołem[72].

Badania architektoniczne na obecność polichromii wschodniej ściany loggii arkadowej dziedzińca przeprowadził architekt dr Marek Łukacz[73]. Badania stratygraficzne na sklepieniu i ścianach loggii nie potwierdziły występowania polichromii. Na podstawie badań architektonicznych przeprowadzonych w przyziemiu loggii dziedzińcowej stwierdzono występowanie późnogotyckich wątków z przełomu XV i XVI wieku.

W 2001 roku w związku z projektem witryny kawiarni Europejskiej poddano konserwacji obramienie okienne i portal wejścia do kawiarni[74]. Zrekonstruowano prawą bazę węgaru portalu, odczyszczono powierzchnię kamienia, uzupełniono drobne ubytki, wykonano spoinowanie i impregnację.

W 2001 roku Miejski Konserwator Zabytków zlecił aktualizację dokumentacji naukowo-konserwatorskiej, którą

Sala Fontany – stan obecny, 2012, fot. T. Kalarus

Polichromia w tzw. kaplicy, stan obecny, ostatnia konserwacja w latach 70. XX w., 2012, fot. T. Kalarus

wykonali Bogusław Krasnowolski i Waldemar Komorowski[75], jako podstawę do sporządzenia koncepcji projektowej kompleksowego remontu i modernizacji zabudowy na cele muzealne. W drodze konkursu został wyłoniony wykonawca projektu *Przebudowa, nadbudowa i rozbudowa na cele muzealne, I etap* – zespół badawczy Cempla i Partnerzy Konserwacja Zabytków Marek Józef Cempla. Muzeum przygotowało program funkcjonalny, który przewidywał stworzenie nowoczesnej ekspozycji.

W 2004 roku konieczne było wykonanie wzmocnienia stropu oraz zabezpieczenie dekoracji stiukowych nad salą Fontany[76]. Równocześnie zlecono prace badawcze na obecność polichromii, konserwację stiuków w sali Fontany[77] oraz monochromatyczne malowanie ścian. Odkrywki

[72] Idem: „Dokumentacja konserwatorska, dziedziniec wewnętrzny, Pałac Pod Krzysztofory, Rynek Główny 35". Kraków 2000, mps w arch. WUOZ; prace trwały od sierpnia 1999 r. do sierpnia 2000 r.

[73] Łukacz M.: „Pałac »Pod Krzysztofory« . Badania konserwatorskie wschodniej ściany loggii". Kraków 2000. Pracowania Badań Zabytków Architektury Marek Łukacz, mps w arch. WUOZ.

[74] Dziuba S., Drabczyński W.: „Program prac do obramienia okiennego i portalu wejściowego w związku z przemianą witryn kawiarni »Europejskiej«". Kraków 2001, mps w arch. WUOZ.

[75] Por. Komorowski W., Krasnowolski B.: „Pałac »Pod Krzysztofory«, Kraków, Rynek Główny 35. Dokumentacja naukowo-historyczna". Kraków 2001, mps w arch. WUOZ oraz w arch. MHK. Przedmiotem aktualizacji była dokumentacja historyczna, opracowana w ramach PP Pracownie Konserwacji Zabytków O. Kraków, przez Barbarę Kleszczyńską i Bogusława Krasnowolskiego w 1978 r. Obydwa opracowania w formie maszynopisu w arch. MHK.

[76] Wykonawstwo: Kompleksowa Rewaloryzacja Obiektów Zabytkowych Henryk Pachla, Kraków, ul. Lecha 16.

[77] Mazur D., Jabłońska J., Jasiewicz A.: „Program prac konserwatorskich dla dekoracji stiukowej Baltazara Fontany". Kraków 2004, mps w arch. WUOZ; eidem: „Dokumentacja prac badawczych na obecność polichromii ściennej w Sali Fontany w pałacu »Pod Krzysztofory«. Kraków, Rynek Główny 35". Kraków 2005, mps w arch. WUOZ.

Oficyna przed remontem, 2010, fot. I. Palca

Klatka schodowa pałacu Pod Krzysztofory, 2012, fot. I. Palca

Sień pałacu Pod Krzysztofory, 2012, fot. I. Palca

wykonano na wszystkich ścianach, w miejscach styku ścian i na styku ścian z fasetą oraz w glifach okiennych i drzwiowych, nie udało się jednak stwierdzić, która warstwa polichromii była współczesna z dekoracją plafonu wykonaną przez Baltazara Fontanę. Ujawniono występowanie kilkunastu warstw chronologicznych, w tym dwóch warstw malarskich o kompozycji możliwej do odczytania, określanych przez konserwatorów jako warstwa V (z motywem rocailleau, tłem szarobłękitnym, motywami dekoracyjnymi w kolorze ugrowym, paskami zielonymi i ugrowymi) i VIII (czytelna dekoracja o motywach floralnych wpisanych w ramy architektoniczne). Warstwy te są prawdopodobnie późniejsze niż dekoracja Fontany.

W 2005 roku rozpoczęto prace konserwatorskie w piwnicach wraz z konserwacją fragmentów polichromii odkrytych w piwnicy od strony ulicy Szczepańskiej (przełom XV i XVI wieku)[78]. Piwnice te pochodzą z XIV wieku, znajdują się tu portale oraz pozostałości urządzeń grzewczych (piece i kominki).

Prace remontowo-konserwatorskie w pałacu Pod Krzysztofory są kontynuowane. Generalny remont obiektu rozpoczęto w 2005 roku, a etapy prac opisuje na bieżąco Genowefa Zań-Ograbek w *Kronikach konserwatorskich*, zamieszczanych w kolejnych zeszytach rocznika naukowego Muzeum Historycznego Miasta Krakowa „Krzysztofory”[79].

[78] Sawicki M.: „Piwnice pałacu »Pod Krzysztofory« przy Rynku Głównym w Krakowie. Program prac konserwatorskich”. Kraków 2005, mps w arch. WUOZ.

[79] Zań-Ograbek G.: *Kronika konserwatorska. Pałac Pod Krzysztofory*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2009, z. 27, s. 323–330.

Research and Conservation Works at Krzysztofory Palace between 1917 and 2005. A Selection

The first and most important conservation in the history of Krzysztofory Palace was carried out between 1917 and 1918 in accordance with the design drawn up by an architect, Wacław Krzyżanowski, and a conservation officer, Professor Wiesław Zarzycki. Another conservation project was embarked on in the 1920s, when the bottom-storey elevation fronting Szczepańska Street was renovated and the fourth storey was added on top of the wing overlooking Szczepańska Street. Directly after World War II, the building was in a catastrophic condition. In the 1950s major renovation and conservation works were carried out in the cellars underneath the wing and in the courtyard. In 1973 the Historical Museum of the City of Kraków became the administrator of the entire building. That period saw a conservation of the Fontana Room and the former chapel with stuccoes by Baldassare Fontana, situated on the second floor, in the western wing facing Szczepańska Street. Also, the reconstruction of the former coach house was brought to an end, and a repair of the building at 4 Jagiellońska Street was commenced. Among the works carried out in the 1980s was a modernization of the heating system, a repair of the ceiling in the attic, and a conservation of the roofing. The 1990s were marked by a repair and conversion of the rooms on the bottom storey of the annex from the direction of Szczepańska Street (Cricoteka) and a conservation of the baroque marble floor (referred to as a "chapel") on the first floor of the western wing of the palace with stuccoes by Baldassare Fontana. The courtyard of the palace was restored between 1998 and 2000. Another stage in the repair and conservation of Krzysztofory Palace began in 2001. It consisted in reinforcing the ceiling and securing the stuccoes above the Fontana Hall, and in commencing a conservation of the basement, including of the fragments of polychromes discovered in the cellar from the direction of Szczepańska Street (dating from the 16th century). A survey was also carried out in parallel to each of the repair and conservation projects. A complete refurbishment of the palace began in 2005.